

دعا در مثنوی معنوی

دکتر شعیب احمد

عضو هیأت علمی گروه فارسی

دانشگاه پنجاب لاهور، پاکستان

چکیده:

ارزش و اهمیت دعا روشن است و قرآن و پیامبر اکرم به این مسئله توصیه کرده است. کتابهای دینی و عرفانی در این ضمن مطالب گوناگونی بیان نموده است و اکثر عرفا در آثار و اخبارشان این موضوع را مورد بحث قرار داده اند. مولانا رومی هم در مثنوی معنوی به این موضوع پرداخته است. نظریه دعای مولانا جداگانه و جالب است. در این مقاله نظرات و افکار مولانا در باره دعا را توضیح داده است.

واژه های کلیدی: دعا، مثنوی معنوی، مولانا رومی، تحلیل و بررسی.

دعا و نیایش مسئله‌ای بسیار مهم است که درباره اهمیت و ثمرات آن در کتابهای دینی و عرفانی مطالب ارزشمندی بیان شده است. آثار شریف مولانا جلال الدین رومی (۱۲۰۷-۱۲۷۳م)، به ویژه **مثنوی معنوی** وی هم حاوی نکته‌هایی لطیف در این مورد است که آگاهی از آنها هم دیدگاه عارفانه مولانا را درباره دعا روشن تر می‌کند و هم ذوق عارف مشربان را تسکین می‌دهد.

در نظر مولانا دعا چه معنایی و چه اهمیتی دارد، دعا، چرا لازم است، آداب دعا چیست و تأثیر عمیق دعا در درون ما چیست؟ پاسخ بدین پرسش‌ها را در زیر می‌خوانیم. گفته‌های زیاد درباره دعا و اهمیت آن در متون دینی ما وجود دارد و آثار عارفان اسلامی هم از شرح آن خالی نیست.

اما در این نوشته تنها نظر مولانا درباره دعا در آینه **مثنوی معنوی** مورد بحث قرار می‌گیرد. انسان مسلمان همواره از راه دعا و نیایش به خداوند نزدیکی می‌جوید. این یگانه راه ارتباطی بین خدا و انسان است و خود خداوند این راه را بر مردم گشوده است تا مخلوق با خالق نزدیک تر شود:

چون خدا خواهد که مان یاری کند
میل ما را جانب زاری کند
ای خنک چشمی که آن گریان اوست
ای همایون دل که آن بریان اوست
(مولانا، ۸/۱-۸۱۷)

در واقع این لطف الهی است که ما را به دعا رهنمونی می‌کند و خوش بخت است کسی که با زاری به نیایش می‌پردازد. مولانا گریه و زاری را برای نیایشگر لازم می‌داند و برای بیان مقصود خود از "اسلوب معادله" استفاده می‌کند:

سفینه، شماره ۲۰۱۵، ۱۳ شماره ۲۰۱۵ میلادی ۱۱۵

هر کجا آب روان، سبزه بوَد
هر کجا اشکی دوان، رحمت شود
(مولانا، ۱/۸۲۰)

خداوند دل شکسته را دوست دارد و دعای شکسته دلان زود تر به اجابت مقرون می شود:

دستِ اشکسته برآور در دعا
سوی اشکسته پَرَد فضل خدا
(مولانا، ۵/۴۹۳)

هنگام دعا صدق قلب و راستی نیت ضرورت دارد، نیازی به عبارات با شکوه و
واژگان ویژه ای نیست.

خداوند "قال" را اهمیت نمی دهد، مقصودش "حال" است و این نکته ای است که
قرآن و حدیث هم از آن تأیید می کند:

ما زبان را ننگریم و قال را
ما درون را بنگریم و حال را
(مولانا، ۲/۱۷۵۹)

گر حدیث کثر بود، معنی ات راست
آن کثری لفظ مقبول خداست
(مولانا، ۲/۱۷۱)

حق همی گوید نظر مان بر دل است
نیست بر صورت که آن آب و گل است
(مولانا، ۳/۲۴۴۴)

تو فیق دعا از الطاف خداوندی و یکی از نعمت های بزرگ وی بر مخلوق است. دعا

خواستن فرمان الهی است و توفیق و اجابت نیز از هموست:

این دعا هم بخشش و تعلیم تست
گر نه در گلخن، گلستان از چه رُست
(مولانا، ۲/۲۴۴۹)

جز تو پیش کی بر آرد بنده، دست
هم دعا و هم اجابت از تو است
هم زاوّل تو دهی میل دعا
تو دهی آخر دعاها را جزا
(مولانا، ۴/۳۴۹۹-۳۵۰۰)
چون دعا مان امر کردی ای عُجاب
این دعای خویش را کن مستجاب
(مولانا، ۶/۲۳۲۰)

ما نباید سروکاری به اجابت و یارِ دعا داشته باشیم. باید همیشه با زاری به نیایش

بپردازیم، امیدوارِ اجابتِ آن باشیم و در صورتِ ردّ آن دل‌سرد نشویم:

ای احی، دست از دعا کردن مدار
با اجابت یارِ اویت چه کار؟
(مولانا، ۶/۲۳۴۴)

باید پیوسته از لطفِ خداوندی بخواهیم که دعا‌های ما مستجاب شود:

هم دعا از من روان کردی چو آب
هم نباتش بخشش و دارش مستجاب
هم تو بودی اوّل آرنده دعا
هم تو باش آخر اجابت رارجا
(مولانا، ۳/۴۱۶۲)

سفینه، شماره ۲۰۱۵، ۱۳ میلادی ۱۱۷

رحمتِ الهی بیشتر از فکرِ ما وسعت دارد و وقتی کسی حاجتش را به درگاهِ خداوند می‌برد، رحمتِ خداوندی نمی‌پسندد او را تا کام بر گرداند:

گفت حق گرفتاسقی واهل صنم
چون مرا خوانی، اجابت ها کنم
(مولانا، ۳/۷۵۶)

گاهی دعاها و نیایش‌ها به جایی نمی‌رسد و هیچ نتیجه‌ای به دست نمی‌آید. در آن هنگام هم نباید از لطف و کرم الهی ناامید شویم و باید صمیمانه اعتقاد داشته باشیم که آن خواسته در حق ما خوب نبود و ردّ دعا برای ما خالی از مصلحتِ الهی نخواهد بود:

شکر حق را کآن دعا مردود شد
من زیان پنداشتم وان سود شد
بس دعاها کآن زیان است وهلاك
وز کرم می نشنود بزدان پاک
(مولانا، ۲/۱۴۰-۱۳۹)

به نظرِ مولانا تأخیر در اجابتِ دعا سببی دیگر نیز دارد و آن این است که خداوند زاری مؤمنی با اخلاص را می‌پسندد و می‌خواهد حالِ لطیفِ نیایشگر برای مدتی برقرار باشد:

گر چه می نالد به جان ”یا مستجار“
دل شکسته، سینه خسته، گو بزار
خوش همی آید مرا آواز او
وان خدایا گفتن و آن راز او
(مولانا، ۶/۴۲۵-۶)

بیشتر مردم عامه معمولاً موقع سختی و گرفتاری روی به نیایش می‌آرند و با گریه و زاری می‌نالند اما حالِ آنان دیر نمی‌پاید، وقتی که از رنج و بلا خلاصی می‌یابند، دعا را فراموش

می‌کنند و ناله و زاری آنان گویا اصلاً وجود نداشته است:

وقتِ محنت گشته ای اللّٰه گو
چون که محنت رفت، گویی راه گو
(مولانا، ۳/۱۱۴۲)

چون که درمانی به غرقاب فنا
پس ”ظَلَمْنَا“ ورد سازی بر ولا
(مولانا، ۵/۱۹۷۰)

دعا تأثیر عجیبی و باور نکردنی دارد و گاهی کاری غیرممکن را ممکن می‌سازد اما به

شرط این که نیاز و نیایش زاینده راستی و اخلاص باشد:

گر بنالیدی و مستغفر شدی
نور رفته از کرم ظاهر شدی
(مولانا، ۲/۱۶۴۲)

چون شعیی کو که تا او از دعا
بهر کشتن خاک سازد کوه را
از نیاز و اعتقاد آن خلیل
گشت ممکن امرِ صعب و مستحیل
(مولانا، ۲-۷-۱۶۴۶)

دعا صفای قلب را افزون تر می‌کند و درد های آزار دهند را از بین می‌برد. نیایش را

ستین هم از رنج های مادی و جسمانی رهایی می‌بخشد، هم اندوه های معنوی را می‌زداید و
شخصیت نیایشگر را سالم تر می‌سازد.

مولانا صد در صد راست می‌گوید که بسیاری از دعا کنندگان طالب خواسته هایی

هستند که نه فقط برای آنان مفید نیست بلکه به ضررشان می‌انجامد و خداوند نیز آن نیایش ها

سفینه، شماره ۲۰۱۵، ۱۳ میلادی ۱۱۹

را دوست ندارد و در مطرح کردن آنها خشمگین می شود. از این گونه دعا های نا بخردانه خود داری لازم است:

از خدا غیر خدا را خواستن
ظنّ افزونی است و کُلّی کاستن
(مولانا، ۵/۷۷۳)

این دعا گر خشم افزایش دهد
تو دعا تعلیم فرما مه ترا
(مولانا، ۲/۲۵۰۶)

مسلمانان باید در حق یکدیگر دعا کنند و هم از پارسایان و باصفایان التماس دعا کنند:

گر ندراری تو دم خوش در دعا
رو دعای خواه ز اخوان صفا
(مولانا، ۳/۱۷۹)

دعا و نیایش واره ها در مثنوی معنوی هم موجود است. اگر چه شمار آنها با در نظر گرفتن حجم کتاب، اندک است اما در عین حال بسیار پر درد، باسوز و شور انگیز است. ابیاتی چند از يك مناجات بسیار پر سوز در مثنوی معنوی به عنوان حسن ختام در پایان این نوشتار درج می گردد:

ای خدا، ای فضل تو حاجت روا
با تو یاد هیچ کس نبود روا
این قدر ارشاد تو بخشیده ای
تا بدین، بس عیب ما پوشیده ای
قطره ای دانش که بخشیدی ز پیش
متصل گردان به دریا های خویش

قطره علم است اندر جانِ من
وارهانش از هوا و زخاکِ تن
(مولانا، ۱/۸۳-۱۸۸۰)

کتابشناسی:

- مولانا، جلال الدین رومی (۱۳۵۰ ش)، **مثنوی معنوی**، به کوشش نیکلسون، امیر
کبیر، تهران.